

Казимир В.А. Духовенство Черниговщини в научному наследии Василя Дубровского (1897-1966)

В статтє систематизированы и проанализированы работы В. Дубровского по истории духовенства Черниговщины.

Ключевые слова: В. Дубровский, Черниговщина, история духовенства.

Kazymir V.A. History of Chernihiv clergy in the scientific heritage of V. Dubrovskiy (1897-1966)

The article deals with the systematization and analysis of V. Dubrovskiy's scientific works on the history of Chernihiv clergy.

Key words: V. Dubrovskiy, Chernihiv region, history of clergy. 31.03.2011 р.

УДК 930(477) «1920»

С.Ю. Зозуля

НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ НІЖИНСЬКОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ ТА МОВИ (1922-1930)

У дослідженні окреслено коло зовнішніх наукових зв'язків Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови. Визначені наукові установи, з якими контактували співробітники Кафедри упродовж часу її існування у 1922–1930 роках. Встановлено зміст, характер і значення таких контактів як для існування згаданої ніжинської науково-дослідної установи, так і для самих співробітників Кафедри.

Ключові слова: наукові зв'язки, науково-дослідні установи, Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури та мови, історіографія.

Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури та мови (далі – ННДК) – специфічне явище в українській історіографії. З одного боку, вона була невід'ємною частиною мережі подібних науково-дослідних установ, що постали в Радянській Україні внаслідок освітньої реформи 1922 р. З іншого боку – жодна інша з-поміж утворених тоді кафедр й інститутів не сполучала в собі подібної професійної «різновекторності»: співробітники ННДК здійснювали наукові дослідження з історії України, загальної (всесвітньої) історії, історіографії, джерелознавства, етнології, суспільствознавства, української та російської філології, педології, педагогіки, фізіології; науковою ж родзинкою були студії з антикознавства (історії античної Греції та Риму, раннього європейського середньовіччя, зокрема, Візантії) – цього напряму досліджень в Україні 1920-х років трималися лише в Харкові, де існувала окрема науково-дослідна кафедра європейської культури, та в Ніжині. Іншою «відмінністю» ніжинської кафедри було її розташування в провінційному місті, щоправда, з усталеними дослідницькими традиціями дореволюційного часу, а також натоді

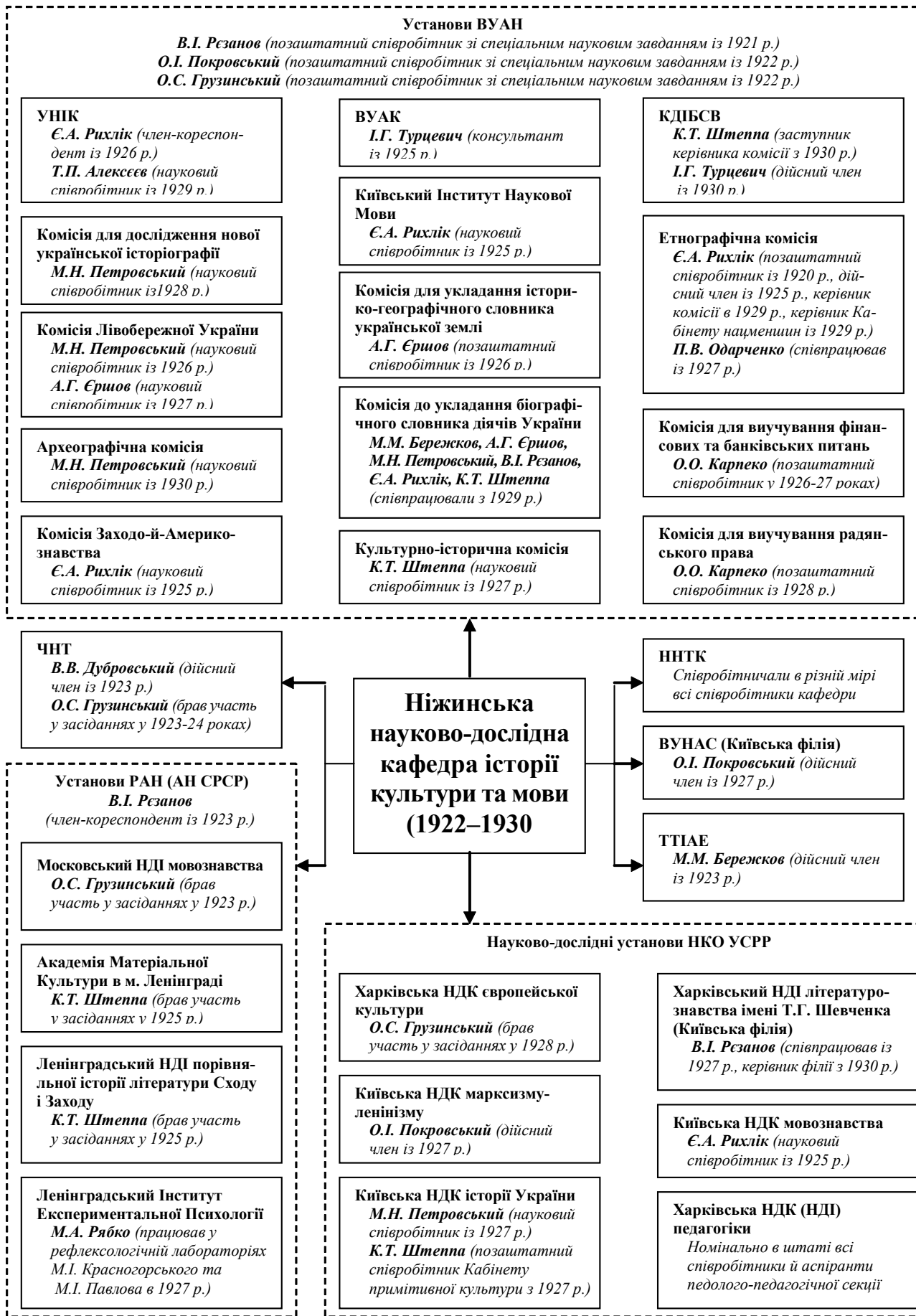
– центру округу (адміністративно рівноцінного сучасній області). Проте, провінційність компенсувалася порівняно невеликою відстанню як до адміністративної столиці УСРР – Харкова, так і до наукової – Києва, а також досить зручним комунікаційним із ними сполученням.

Існування в Ніжині науково-дослідної кафедри упродовж 1920-х років на сьогодні певним чином відображена у вітчизняній історіографії, здебільшого останнього двадцятиріччя [див.: 4; 27; 32]. Проте, з-поміж до теперішнього часу досліджених сторін життя ННДК [див.: 3; 5; 15; 17-18; 24; 31; 40] наукові зв'язки як Кафедри загалом, так і її співробітників, які, контактуючи з іншими науковими інституціями, репрезентували ніжинську науково-дослідну кафедру, досі не були окреслені в межах окремого дослідження. Звісно, певні напрацювання в даному напрямку є. Але всі вони пов'язані виключно з дослідженням персоналії окремих співробітників ННДК, які розглядаються в контексті дослідження або інших наукових утворень [див.: 2; 45], або окремої персоналії [див.: 7; 16; 19; 23; 34; 41], лише побіжно згадуючи про ніжинську кафедру.

Відтак, основною метою даного дослідження є окреслення кола зовнішніх наукових зв'язків ННДК – як на рівні офіційних стосунків з іншими науковими установами, так і безпосередніх персональних наукових контактів співробітників, у межах яких вони представляли інтереси згаданої науково-дослідної кафедри. Задля цього потрібно такі контакти виявити, структурувати їх за географічним розташуванням і відомчою приналежністю, з'ясувати їх сутність і змістовне наповнення, вказати на внесок у налагодження контактів кожної окремого співробітника ННДК.

Як зазначено на початку даного дослідження, ННДК входила до мережі науково-дослідних установ, які підпорядковувалися Народному комісаріатові освіти УСРР. Проте, структурна приналежність до владної вертикалі не завадила ніжинській кафедрі налагоджувати безпосередні, «горизонтальні», зв'язки з іншими науковими інституціями.

У відносинах із Всеукраїнською Академією наук (далі – ВУАН) надсиленням щорічних звітів про наукову роботу (як того вимагало «Положення про науково-дослідні кафедри» [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 320, арк. 2; 35, 115]) справа не обмежувалася. Протягом початкового етапу існування ННДК (вересень 1922 р. – грудень 1924 р.) кілька її співробітників (В.І. Резанов, О.І. Покровський, О.С. Грузинський) перебували позаштатними співробітниками ВУАН, виконуючи спеціальні наукові замовлення [див.: 9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 310, арк. 25; 13, 109-119]. У звітах співробітників ННДК також зазначено, що в 1922-1923 роках Г.А. Максимович брав участь у складанні академічного «Українського Енциклопедичного

Словника» [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 281, арк. 167], а І.Г. Турцевич на прохання Президента ВУАН займався перекладом із латини наукової біологічної термінології, а також тлумаченням вибраних місць із творів Константина Порфірородного [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 281, арк. 217].

Значно поживалася співпраця з академічними структурами після появи у штаті ННДК Є.А. Рихліка. В 1925 р. його було обрано науковим співробітником Комісії Західно-й-Америкознавства, Київської науково-дослідної кафедри мовознавства [9, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3301, арк. 29]; а наступного року – членом-кореспондентом Українського наукового інституту книгознавства (УНК) [9, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3301, арк. 74]. Очоливши Термінологічну комісію ННДК, цей учений забезпечував зв'язок Кафедри з академічним Інститутом Наукової Мови, співробітником якого перебував із 1925 р. Ще з 1920 р. Є.А. Рихлік перебував позаштатним співробітником Етнографічної комісії ВУАН, маючи спеціальне завдання щодо дослідів чеських колоній в Україні [9, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3301, арк. 5], згодом беручи участь в етнографічних експедиціях ВУАН на Українське Полісся та Північне Приазов'я [див.: 33]. Одночасно з обранням у 1925 р. дійсним членом цієї комісії Є.А. Рихлік отримав повноваження на проведення етнографічного обстеження Ніжинського округу [9, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3301, арк. 44 зв.], що фактично поклато початок етнографічних студій ННДК і залученню до них кафедральної молоді, передусім, аспірантів.

У середині 1920-х років М.Н. Петровський і А.Г. Єршов активно співробітничали з Комісією ВУАН для укладання історико-географічного словника української землі [43, ф. 1235, оп. 1, спр. 1323, арк. 2]. Останньому, наприклад, було доручено написання нарису про історію Ніжина, а в першій половині 1927 р. він підготував нарис про історію містечка Мени, планував написати нарис про історію містечка Мрин [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 413, арк. 27; спр. 279, арк. 78-79], працюючи й надалі над «історією окремих міст і містечок Лівобережжя (за дорученням ВУАН)» [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 279, арк. 46].

Розбудова академіком ВУАН М.С. Грушевським у 1920-х роках мережі історичних установ, і, зокрема, налагодження ним досліджень із регіональної історії [див.: 8], сприяли залученню до співпраці кількох співробітників ННДК. Ключову роль у цьому відіграв М.Н. Петровський, що мав усталені зв'язки з братом академіка ще до повернення М.С. Грушевського в Україну і сприяв включенню до академічних досліджень своїх колег із Ніжина А.Г. Єршова та К.Т. Штеппи [див.: 14]. Звичайно, особисті зв'язки є важливим фактором контактів представників Ніжинської вищої школи (зосібна, ННДК як її складової) з родиною Грушевських [38, 83], але якісні показники

вказують, що визначальними все ж були наукові здобутки. Початком означеної співпраці можна вважати участь А.Г. Єршова, М.Н. Петровського (а також колишнього аспіранта ННДК В.С. Євфимовського, на той час співробітника Київської науково-дослідної кафедри історії України під керуванням М.С. Грушевського (далі – КНДКІУ) з 1926 р. в роботі археографічної експедиції ВУАН до Дрєвлехраніліща Центрального архівного управління СРСР [див.: 46-47], вишукуючи джерела до чергового тому «Історії України-Руси» М.С. Грушевського. Проте, участь в експедиції мала обопільний інтерес. Так, А.Г. Єршов у одному з листів до академіка просив дозволу на використання віднайдених у Москві матеріалів у своїх подальших студіях [43, ф. 1235, оп. 1, спр. 468, арк. 7]. М.Н. Петровський взагалі відмовлявся від оплати з боку КНДКІУ його участі в експедиції, мотивуючи тим, що працював насамперед над пошуком матеріалу до своєї роботи про «Літопис Самовидця» і мав на те відрадження від Ніжинського інституту народної освіти та ННДК [10, с. 328]. Ці факти вкрай важливі для розуміння характеру співпраці молодих істориків із академіком, спростовуючи звинувачення в «експлуатації» ним науковців (в першу чергу, аспірантів і навколоакадемічної молоді) під час написання дев'ятого тому «Історії України-Руси» [див.: 25, ф. X, од. зб. 7110, арк. 1; 36, 252-258]. Протягом 1926-1927 років обидва згадані ніжинські дослідники паралельно з роботою в ННДК стали науковими співробітниками академічної Комісії Лівобережної України [26, 231, 589], наприкінці 1927 р. М.Н. Петровського було затверджено штатним науковим співробітником КНДКІУ [45, 92], а в 1930 р. співробітником Археологічної комісії ВУАН [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 3254, арк. 5]. За його протегування почалося співробітництво з історичними установами М.С. Грушевського ніжинського антикознавця К.Т. Штеппи [див.: 6], котрий у 1928 р. став позаштатним співробітником Кабінету примітивної культури КНДКІУ, а з 1930 р., отримавши штатну посаду у ВУАН, перебрався до Києва, де фактично очолив академічну Комісію для дослідів з історії Близького Сходу і Візантії (КДІБСВ)¹ [44, 168]. На початку 1927 р.

1. У цій академічній установі К.Т. Штеппа офіційно був заступником її керівника – академіка ВУАН А.Ю. Кримського. Але останнього після реорганізації Академії фактично усунули від роботи й усю адміністративну роботу виконував донедавна ніжинський учений. Відтак, він фактично керував у першій половині 1930-х років українським сходознавством і візантиністикою. Зважаючи на брак кваліфікованих кадрів, а також на те, що навесні 1930 р. ННДК фактично припинила існування (ліквідована офіційно восени цього ж року), він домогся включення до складу КДІБСВ відділення в Ніжині з одним співробітником-керівником – І.Г. Турцевичем, колишнім науковим керівником К.Т. Штеппи і його попередником на посаді керівника секції античної культури ННДК (див.: Зозу-

М.С. Грушевський кілька разів домагався затвердження дійсним членом відділу примітивної культури КНДКІУ О.І. Покровського [45, 104], але керівництво науковими установами НКО УСРР (Укрнаука), маючи відповідне клопотання ННДК [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 379, арк. 52], зважила за корисніше затвердити його дійсним членом Київської науково-дослідної кафедри марксизму-ленінізму [42, ф. Р-166, оп. 7, од. зб. 569, арк. 57]. Загалом, взаємини ніжинських кафедралів із М.С. Грушевським промовисто засвідчені фактом участі делегації від ННДК у заходах з нагоди ювілею визначного історика восени 1926 р. [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 92, арк. 44] і щирою подякою академіка за теплу вітальну адресу від ніжинців [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 356, арк. 86].

Участь в урочистостях, організованих ВУАН, як форма наукових зв'язків ННДК мала ще кілька проявів. Так, М.Ф. Даденков і П.В. Одарченко восени 1927 р. були делеговані до Харкова на урочистості з нагоди 70-річчя академіка ВУАН Д.І. Багалія [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 106, арк. 25]. У квітні наступного року на урочистому засіданні Харківської науково-дослідної кафедри європейської культури від імені ННДК академіка ВУАН В.П. Бузескула з ювілеєм вітав О.С. Грузинський [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 413, арк. 63]; листи вдячності за привітання з ювілеєм надійшли зі Львова – від академіка ВУАН К.Й. Студинського [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 425, арк. 214]; з Сімферополя – від академіка АН СРСР, колишнього професора Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (далі – НІФІ) Є.В. Петухова [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 379, арк. 3] тощо.

Першим із-поміж ніжинців контакти з академічною Комісією до укладання біографічного словника діячів України налагодили К.В. Харлампович. Маючи заборону на поселення в центральних містах, позбавлений керівництвом новим радянським керівництвом ВУАН звання академіка, він за сприяння М.С. Грушевського оселився в Ніжині [див.: 30]. Позбавлений офіційних засобів до існування (з «вовчим білетом») у працевлаштуванні в Ніжині постійно відмовляли), єдиними прибутками К.В. Харламповича були гонорари за невеликі наукові роботи (здебільшого, рецензії та редактору). Тому за порадою того-таки М.С. Грушевського радо взявся за статті до словника. Листуючись із керівником комісії М.М. Могилянським, він сповіщав, що протягом січня-березня 1929 р. залучив до співпраці з комісією кількох співробітників ННДК [25, ф. X, од. зб. 6476, арк. 1]. Так, протягом 1929 р. А.Г. Єршов підготував і надіслав до згаданої комісії ВУАН статті про Павла Алепського, Астаманенка, гетьмана Петра Дорошенка; М.Н. Петровський –

про родину Апостолів, ніжинського полковника Івана Абрамовича, гетьмана Івана Брюховецького; В.І. Резанов – про Митрофана Довгалевського, випускників НІФІ Андржієвського й Андрущенко; Є.А. Рихлік – про композитора та музиканта, українського чеха Алоїза; сам К.В. Харлампович готував 167 статей за прізвищами на літеру «Б», в т.ч. за персоналіями М.М. Бережкова й «інших ніженських професорів» [25, ф. X, од. зб. 5139-6345]. Загалом, формування першого тому словника на літеру «А» закінчилося наприкінці 1929 р. і відразу мало розпочатися укладання наступного [25, ф. X, од. зб. 6487, арк. 20]. Складні й суперечливі процеси, що відбувалися наприкінці 1920-х років у ВУАН, загальмували роботу комісії вже на початку 1930 р.: прискіпливе цензурування та припинення фінансування зупинили на невизначений час друк першого тому. К.В. Харлампович у листі до М.М. Могилянського констатував, що Комісія мабуть уже й сама не вірить у поновлення роботи і готовий був зняти свої підписи під статтями, аби тільки не дратувати цензорів й зрушити справу [25, ф. X, од. зб. 6490, арк. 26-27]. Проте, невдовзі Комісію було взагалі розформовано, а сам М.М. Могилянський потрапив до списку сфабрикованої справи «Спілки визволення України» [37, 200].

Відрядження до Ленінграду 1925 року поклато початок налагодженню контактів К.Т. Штеппи з російськими академічними установами. 17 червня 1925 р. він виступав із доповіддю за темою своєї промоційної роботи на III-й сесії Академії матеріальної культури й справив досить приємне враження [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 70, арк. 21 зв.]. Згодом молодий ніжинський учений збирався там захищати свою докторську дисертацію, але обставини склалися на користь захисту в Одесі, де ленінградський учений Є.Г. Кагаров виступав одним із рецензентів [див.: 7, с. 45-55].

До «ленінградських» зв'язків ННДК можна додати також контакти одного з її аспірантів з тієї ж секції кафедри, що й К.Т. Штеппа – І.Г. Спаського. Він за направленням Ніжинського інституту народної освіти та ННДК навчався упродовж 1925-1928 років у 1-му Ленінградського університеті (колишній Санкт-Петербурзький університет), після чого повернувся до Ніжина, де очолив тільки-но створений Ніжинський окружний музей². Упродовж навчання І.Г. Спаський наладив постійні зв'язки з Російським

2. Власне, це сталося ще за півроку до закінчення навчання І.Г. Спаського в Ленінграді – з літа 1927 р. він офіційно перебував на посаді директора музею, а фактично цю установу до квітня 1928 р. очолював в.о. директора О.С. Пулинець. Попри бажання (й можливість) залишитися працювати в Ленінграді, він повернувся до Ніжина з власної волі «відпрацювати відрядження», за словами самого І.Г. Спаського (див.: Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 413, арк. 37; ф. Р-6093, оп. 1, спр. 13, арк. 10, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3352, арк. 3.).

ля С. Візантологічні дослідження вчених Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (1922-1930) // Східний світ. – 2002. – № 1. – С.32-37).

музеєм, Інститутом Матеріальної Культури, а також Державним Ермітажем, де мріяв залишитися працювати. Ці контакти втілилися в участі аспіранта ННДК у кількох археологічних й пам'яткоохоронних експедиціях, де брали участь співробітники вказаних установ. Так, уже в 1925 р. І.Г. Спаський брав участь в облаштуванні нумізматичної виставки в Ермітажі [29, 18]. Влітку 1927 р. він брав участь у розкопках на території Шестовицького городища під Черніговом, а наступного року – на території Десятинної церкви у Києві³ [1, 4-5].

Співпраця В.І. Резанова з РАН мала місце ще до відкриття в Ніжині науково-дослідної кафедри. На початку 1920-х років він розпочав дослідження російського літературного процесу XVIII – першої половини XIX ст. і вже у 1923 р. надрукував розвідку «К вопросу о влиянии Вольтера на Пушкина». Протягом 1923-1926 років керівником ННДК до друку була підготовлена низка розвідок про творчість В.А. Жуковського, В.К. Тредіаковського, О.П. Сумарокова; італійські та французькі впливи на російську літературу XVIII ст., історію російської драми, – всі ці роботи в 1928 р. єдиною збіркою були надруковані в окремому томі «Известий по русскому языку и литературе АН СССР» [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 433, арк. 14]. У 1925 р. В.І. Резанова було кооптовано до академічного Комітету з вивчення російського театру при відділі теорії й історії театру відділення РАН у Ленінграді, а за два роки – включено до Комісії з укладання «Большой Советской Энциклопедии» [9, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3577, арк. 15].

Факт обрання В.І. Резанова в грудні 1923 р. членом-кореспондентом РАН [42, ф. Р-166, оп. 2, од. зб. 464, арк. 158] (згодом зреформованої в АН СРСР, де В.І. Резанов зберіг попереднє звання) є беззаперечним визнанням наукових здобутків ніжинського ученого, як і показником високого рівня філологічних студій не тільки в Ніжині, але й в Україні загалом. Відтак, цілком дивною є відмова Історико-філологічного відділу ВУАН (далі – ІФВ ВУАН) на засіданні 22 квітня 1926 р. висунути

кандидатуру В.І. Резанова до обрання позаштатним академіком ВУАН як «ненаукову» [11, 367]. В супровідних документах до обрання А.М. Лобода та С.О. Єфремов зазначали, що попри наявність як об'єктивних, так і суб'єктивних недоліків у дослідженнях В.І. Резанова з російської літератури, академічні студії з середньовічної й нової української драми вони вважали унікальними, а їх автора – враховуючи активну участь у діяльності ВУАН практично від часу її заснування – цілком такого, що заслуговує на високе звання академіка [25, ф. 317, од. зб. 65, арк. 1-2]. Нині, опираючись на новітні історіографічні дослідження, появу раніше невідомих архівних і меморіальних джерел стає зрозумілим, що провал балотування В.І. Резанова став результатом академічних чвар: представлення академіками ВУАН А.Ю. Кримським, С.О. Єфремовим і А.М. Лободою незмінно потягнуло за собою блокування рішення М.С. Грушевським і його прибічниками, що, до честі ніжинського вченого, не завадило йому взяти участь у заходах до ювілею згаданого академіка-історика восени того ж року.

Цілком не з'ясованими є причини затягування обрання штатним академіком ВУАН дійсного члена ННДК, керівника її секції античної культури О.І. Покровського. Його кандидатуру В.П. Бузескул і В.І. Резанов подавали на розгляд ІФВ ВУАН взимку 1927 р. [25, ф. XXIII, од. зб. 785, арк. 1], але остаточному вирішенню справи завадила смерть ніжинського антикознавця.

Постійні наукові зв'язки ніжинської кафедри з Харківською науково-дослідною кафедрою (згодом зреформованої в науково-дослідний інститут) педагогіки зумовлені структурною підпорядкованістю педолого-педагогічної секції ННДК зазначеній столичній інституції. Найперше, це давало змогу проходити стажування аспірантам педолого-педагогічної секції ННДК на науково-дослідній станції Укрсоцвиху в Харкові: в 1925 р. – М.А. Рябку, 1927 р. – В.П. Котлярову [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 45, арк. 5; спр. 386, арк. 44]. Науковий співробітник указаної секції ННДК М.Ф. Даденков, а також аспіранти М.А. Рябка та П.Й. Кононенко кілька разів брали участь у роботі дискусійних секцій згаданої харківської кафедри [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 190, арк. 28]. Протягом літа 1927 р. М.А.Рябка працював у рефлексологічній лабораторії професора М.І. Красногорського в Ленінграді [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 413, арк. 31]. І небезуспішно – крім матеріалу до промоції, результати експериментів ніжинського вченого успішно використовувалися самим М.І. Красногорським під час підготовки власної монографії [9, ф. Р-6121, оп. 2, спр. 3302, арк. 53]. Тоді ж М.А. Рябка ознайомився з роботою Ленінградського Інституту Експериментальної Психології, рефлексологічних лабораторій академіків РАН (АН СРСР) І.П. Павлова та В.М. Бехтерева [9,

3. Варто зазначити, що ленінградські контакти І.Г. Спаського, передусім із Російським музеєм, мали «до кафедральну» історію: в 1921 р. він познайомився з директором цієї установи М.П. Сичовим, коли той перебував у Ніжині з групою студентів під час екскурсії до України, а наступного року разом із М.П. Сичовим провів майже місяць у Києві, взявши участь у реставрації фресок знаменитого Софійського собору (див.: Лепехина Е.В. Формирование научных интересов И.Г. Спасского в конце 1920 – начале 1930-х годов // Хранитель Эрмитажа. Сборник воспоминаний и научных статей к 100-летию со дня рождения И.Г. Спасского (1904–1990). – СПб.: Издательство Государственного Эрмитажа, 2004. – С. 69–81. В цій-таки праці йдеться й про особисті контакти І.Г. Спаського часу перебування його аспірантом ННДК з ученими з Державного Ермітажу, а також керівником відділу нумізматики Державного історичного музею в Москві О.В. Орешніковим).

ф. Р-6121, оп. 1, спр. 386, арк. 37]. Але «дорогу» до наукових інституцій психолого-фізіологічного спрямування проторував перший керівник педолого-педагогічної секції ННДК, визначний учений-психолог і організатор науки Я.М. Колубовський, котрий задля налагодження повноцінної роботи керованої ним секції упродовж 1925-1926 років здійснив кілька наукових відряджень, в т.ч. й до згаданих ленинградських лабораторій [21, 179-180].

Насамкінець зазначимо, що в даному дослідженні вказані лише найбільш яскраві й важливі «горизонтальні» наукові зв'язки ННДК. Певні, менш інтенсивні, інколи – й спорадичні, контакти з різними науковими інституціями підтримувалися практично кожним зі співробітників Кафедри, а також частиною аспірантів (див. схему). Більшість репрезентантів ННДК перебували членами різних наукових товариств: В.В. Дубровський і О.С. Грузинський – Чернігівського Наукового Товариства (ЧНТ) [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 281, арк. 217], М.М. Бережков – Таврійського товариства історії, археології та етнографії^{4*} [28, ф. КП, од. зб. 24584, арк. 3], О.І. Покровський – дійсним членом Київської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ВУНАС) [9, ф. Р-6121, оп. 1, спр. 170, арк. 37] тощо, не кажучи вже про Ніжинське наукове товариство краєзнавства (ННТК), фундаторами й натхненниками роботи якого були якраз співробітники ННДК [12; 20; 22; 39-40].

Як бачимо, репрезентанти Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови налагодили досить міцні й інтенсивні зв'язки з різними науковими інституціями, де провідне місце займали українські та російські (союзні) академічні установи. Від спорадичної співпраці протягом початкового етапу існування Кафедри, що була продовженням наукових зв'язків докафедрального періоду в діяльності окремих співробітників ННДК, наукові контакти набули форм участі в дослідницьких академічних програмах, а в окремих випадках – більш активною, дієвою участю в діяльності ВУАН та РАН (АН СРСР). Для частини співробітників ННДК наукові зв'язки упродовж існування цієї науково-дослідної установи в 1922-1930 роках кардинально позначилися на подальшій долі, а для декотрих – початком постійної роботи в академічних структурах.

Загалом можна стверджувати, що зовнішні, не оформлені офіційними угодами про співпрацю тощо (тобто неформальні, «горизонтальні») зв'язки стали потужним стимулом до реалізації дослідницького й організаторського потенціалу найбільш помітних і талановитих репрезентантів ННДК, насамперед,

4. М.М. Бережков співробітничав із цієї інституцією ще з дореволюційного часу, коли вона перебувала у статусі Таврійської вченої архівної комісії (див.: Непомнящий А.А. Подвижники кривошедия. – Сімферополь: СГТ, 2006. – С. 94–110.).

молодих науковців.

Окреслене коло професійних зв'язків ніжинських науковців, передусім з числа співробітників ННДК, виявляє нову та вельми цікаву сторону існування цього непересічного явища в українській історіографії й може стати складовою більш широкого дослідження історії існування науково-дослідної кафедри в Ніжині упродовж 1920-х років. Більше того – дане дослідження має прислужитися під час дослідження історіографічного процесу в Україні першої третини ХХ ст., зокрема, під час вивчення розвитку наукових процесів на території Північного Лівобережжя України.

Посилання

1. Автобіографія // Хранитель Эрмитажа. К 100-летию со дня рождения И.Ш. Спаського (1904-1990) / Государственный Эрмитаж. – СПб., 2004. – С. 4-5.
2. Богдашина О.М. Діяльність Харківської науково-дослідницької кафедри історії української культури імені академіка Д.І. Багалія (1921-1934 рр.). – Х.: ХДПІ, 1994. – 195 с.
3. Бойко В.М., Бойко О.Д. Досвід та уроки діяльності Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови по здійсненню політики українізації // Література і культура Полісся. – Вип. 4. – Ніжин, 1994. – С. 47-52.
4. Бойко О.Д. Дослідницька кафедра Ніжинського інституту народної освіти // Сіверський літопис. – 1998. – № 5. – С.120-127.
5. Бойко О.Д. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії, культури та мови в історичному контексті // Література і культура Полісся. – Вип. 4. – Ніжин, 1994. – С. 38-46.
6. Верба І.В. Кость Штеппа // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 97-112.
7. Верба І.В., Самофалов М.О. Історик Кость Штеппа: людина, вчений, педагог. – К., 2010. – 195 с.
8. Верменич Я.В. Роль М.С. Грушевського у становленні системи регіональних досліджень в Україні // Український історичний журнал. – 1998. – № 2. – С. 92-101.
9. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині.
10. Дмитрієнко С.В., Коваленко О.Б. Листи М.Н.Петровського до М.С. Грушевського // Україна і Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць на пошану проф. К.М. Ячменіхіна. – Чернігів, 1998. – С. 325-331.
11. Єфремов С.О. Щоденники. 1923-1929. – К., 1997. – 846 с.
12. Зозуля С. Архівна, краєзнавча та музейна діяльність Ніжинської НДК історії культури та мови // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 9. – К., 2003. – С. 65-67.
13. Зозуля С. Зміна поколінь ніжинських науковців протягом 1920-х років: проблема структуризації та доля кількох яскравих репрезентантів (за матеріалами вивчення некрополя професури Ніжинської вищої школи) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Тематичний випуск: Біографічна некрополістика в контексті сучасної історичної науки: джерела та результати досліджень / Національна Академія наук України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. Т. 9. – К., 2002. – С. 105-119.
14. Зозуля С. До питання про зв'язки М.Н. Петровського з О.С. Грушевським (за матеріалами ІЦДІАК України) // Пам'ятки. Археографічний щорічник. – Т. 4. – К., 2003. – С. 213-219.
15. Зозуля С. Сторінка з історії ніжинських грецьких храмів у розрізі діяльності Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (1922-1930) // Греки в Ніжині (збірник документів і матеріалів, присвячений пам'яті видатного грецького патріота, просвітителі та мецената Миколи Павловича Зосіма) / Серія: «Ніжинська старовина». Вип. III. – Ніжин: ТОВ

«Видавництво «Аспект-Поліграф», 2003. – С. 150-158.

16. Зозуля С.Ю. Василь Архипович Фесенко: короткий біографічний нарис // Сіверянський літопис. – 2002. – № 2. – С. 68-71.

17. Зозуля С.Ю. Візантологічні дослідження вчених Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (1922-1930) // Східний світ. – 2002. – № 1. – С. 32-37.

18. Зозуля С.Ю. До питання матеріального забезпечення наукової діяльності протягом першого десятиріччя радянської влади в Україні (на прикладі Ніжинської НДК історії культури та мови) // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. – Вип. 8. – Х., 2006. – С. 166-174.

19. Зозуля С.Ю. До питання про належність ніжинських істориків 1920-1930-х років до зони тяжіння наукової школи акад. Д.І. Багалія // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. – Вип. 7. – Х.: НМЦ «СД», 2004. – С. 92-101.

20. Зозуля С.Ю. Інституціоналізаційні процеси краєзнавчої роботи в Ніжині 1920-х років // Сіверянський літопис. – 2008. – № 1. – С. 54-60.

21. Зозуля С.Ю. Ніжинська каденція глухівчанина Якова Колубовського // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23-24 жовтня 2008 р.). – Суми, 2008. – С. 177-182.

22. Зозуля С.Ю. Ніжинське краєзнавче товариство 20-х рр. ХХ ст. // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С. 98-104.

23. Зозуля С.Ю. Службові переміщення професора Г.А. Максимовича // Література і культура Полісся. – Вип. 29. – Ніжин, 2005. – С. 70-77.

24. Зозуля С.Ю. Чи існувала Ніжинська історична школа в 20-х роках ХХ ст.? // Література і культура Полісся. – Вип. 21. – Ніжин, 2003. – С. 333-335.

25. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

26. Історія Національної Академії наук 1924-1928: Документи і матеріали / Т.В.Вересовська та ін. (упор.). – К., 1998. – 632 с.

27. Комаренко Н.В. Утворення та діяльність історичних кафедр на Україні в 20-х роках // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К.: Наукова думка, 1971. – Вип. 4. – С.33-48.

28. Кримський республіканський краєзнавчий музей.

29. Лепехина Е. И.Г. Спаський: тернистий путь ученого и музейщика // Ніжинська старовина. Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія «Ніжинознавчі студії», № 8) / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Вип. 11 (14). – К., 2011. – С. 17-30.

30. Морозов О. Справа академіка Костянтина Харламповича // Греки в Ніжині. Збірник статей і матеріалів / Серія «Ніжинська старовина». Вип. II. – К., 2001. – С. 82-131.

31. Острянюк А. Ніжинська історична школа: доба розквіту (20-і – початок 30-х рр. ХХ ст.) // Сіверянський літопис. – 2000. – № 5. – С. 31-38.

32. Острянюк А.М. Ніжинська науково-дослідна кафедра історії культури і мови: нові джерела чи історія по-новому? // Література і культура Полісся. – Вип. 21. – Ніжин, 2003. – С. 110-112.

33. Павленко Л.А. Внесок Є. Рихлика у розвиток музейної справи в Україні // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2002. – Вип. 18. – С. 171-177.

34. Павленко Л.А. Науково-педагогічна та громадська діяльність Євгена Рихлика: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2007. – 231 арк.

35. Положение о научно-исследовательских кафедрах УССР // Наука на Украине. – 1922. – № 1. – С. 112-116.

36. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський: Справа «Українського Національного Центру» і останні роки (1931-1934). – К.: Критика, 1999. – 352 с.

37. Пристайко В., Шаповал Ю. Справа «Спілки Визволення України»: невідомі документи і факти. – К., 1995. – 448 с.

38. Самойленко О.Г. М.С. Грушевський та Ніжинська вища школа: до проблеми творчих та наукових зв'язків // Ніжинський державний педагогічний інститут: Наукові записки. – Ніжин, 1996. – Т. XVI. – Вип. 1. – С. 82-84.

39. Ткаченко В.В. Історико-краєзнавча діяльність наукових товариств у 20-30-х рр. ХХ ст. // Україна і Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць на пошану проф. К.М. Ячменіхіна. – Чернігів: Сіверянська думка, 1998. – С. 309-317.

40. Ткаченко В.В. Краєзнавча діяльність ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови у 20-х рр. // Література та культура Полісся. – Чернігів, 1990. – Вип. I. – С. 103-104;

41. Улод О. А., Шевченко А. Ю. Микола Неонович Петровський (1894–1951): Життя і творчий шлях історика. – К.: Генеза, 2005. – 192 с.

42. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

43. Центральний державний історичний архів України в м. Києві.

44. Циганкова Е. Комісія для дослідів з історії Близького Сходу ВУАН (1930–1933) // Східний Світ. – 1998. – № 1-2. – С. 167-182.

45. Юркова О. Діяльність науково-дослідницької кафедри історії України М.С.Грушевського (1924 – 1930). – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 433 с.

46. Юркова О.В. Археологічна експедиція Науково-дослідної кафедри історії України у Києві (1924–1930 рр.) // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ. – Т. 2. – К., 1997. – С. 458-473.

47. Юркова О.В. Опрацювання фондів московського «Древлехранилища» співробітниками історичних установ М.С. Грушевського у другій половині 1920-х років: забута форма організації архівно-історичного дослідження // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: Наукові доповіді Всеукраїнської конференції. – К., 1997. – Ч. I. – С. 260-263.

Зозуля С.Ю. Научные связи Нежинской научно-исследовательской кафедры истории культуры и языка (1922-1930)

В исследовании очерчен круг внешних научных связей Нежинской научно-исследовательской кафедры истории культуры и языка. Определены научные учреждения, с которыми контактировали сотрудники Кафедры на протяжении ее существования в 1922–1930 гг. Установлено содержание, характер и значение таких контактов как для существования упомянутой нежинской научно-исследовательской организации, так и для самих сотрудников Кафедры.

Ключевые слова: научные связи, научно-исследовательские учреждения, Нежинская научно-исследовательская кафедра истории культуры и языка, историография.

Zozulia S.Yu. Scientific connections of the Nizhyn Research Department of History of Culture and Language (1922-1930)

The circle of external scientific connections of the Nizhyn Research Department of History of Culture and Language is outlined in research. Scientific establishments with which the research workers of Nizhyn Department contacted during its existence in 1922–1930 are certain. Maintenance, character and value of such contacts is set both for existence of Nizhyn Department and for its research workers.

Key words: scientific connections, research establishments, Nizhyn Research Department of History of Culture and Language, historiography.

26.02.2011 p.